

ŽMOGAUS SUTVĖRIMAS

Dainius RAZAUSKAS

Apie pasaulio sutvėrimą žurnale jau buvo rašyta, tad šis straipsnis remiasi trimis ankstesniais: „Daukanto Perūnas“¹, „Daukanto sutvėrimas“² ir „Sutvėrimas šalčiu“³, – ir juos savaip tęsia. Pirmajame buvo parodyta, be kita ko, jog pasaulio kūrėjas, ar veikia sutvėrėjas, gali būti Perkūnas, ir pasaulį jis sutvėrė savo šiluma (kaip perimą kiaušinį). Antrajame nagrinėtas vienas Daukanto sakiny, esą pasaulio kūrėją senovės lietuviai vadino „Sutvaru nuo žodžio sutverti, beje, kuris šilima pasaulį sutvirtino arba sukrekino iš dumpių“. Pažymėtas bendrašaknių veiksmožodžių su-tvėrti ir su-tvėrtinti sugretinimas ir veiksmožodžio (su)tvėrti reikšmė ‘sutvirtinti’ kaip jo kosmogoninės reikšmės pagrindas bei šaltinis. Taigi (su)tvėrti pasaulį visų pirma reiškia jį sutvirtinti iš skysto pirmykščio chaoso („iš dumpių“), kurį mitologijoje atstoja pirmykščiai vandenys, pirmykštis vandenynas. Taip pat buvo pažymėtas sinonimas (su)krėkinti ‘(su)tirštinti’ ir jo savaiminis atitikmuo (su)krekti ‘(su)tirštėti’, paprastai vartojami kalbant apie pieno gaminius; taip pat sinonimas virkšti ‘krekti’ ir iš jo kilęs daiktavardis varškė visai taip, kaip, pavyzdžiui, slavų *tvarog ‘varškė’ yra bendrašaknis su lie. tvėrti(s). Taigi kaip iš skysto pieno tolydžio susitveria grietinėlė, grietinė, sviestas, rūgpienis, varškė, sūris, taip iš skysto chaoso yra sutvertas pasaulis. Pieno gaminių tvėrimasis – irgi veikiant šilumai – tad yra vienas iš būdingų pasaulio sutvėrimo buitinių pavyzdžių (greta minėto kiaušinių perėjimo). Trečiajame iš minėtų straipsnių buvo parodyta, jog sutvėrimas gali būti atliekamas ne tik šiluma, bet ir šalčiu, užtat vanduo, nuo šalčio sutvirtėjęs į ledą, yra vienas iš itin akivaizdžių pasaulio sutvėrimo gamtinių pavyzdžių.

Dabar ketiname parodyti, jog visais aptartais sutvėrimo įvaizdžiais nusakomas ne tik pasaulio, bet ir žmogaus sutvėrimas. Kitaip tariant, ne tik pasaulis, bet ir žmogus yra būtent sutvertas.

Reikšminiai žodžiai: lietuvių mitologija, antropogonija, sutvėrimo įvaizdžiai, žmogaus sutvėrimas.

■ Kaip pavasarį ištirpsta ir pasilieja visi žiemos ledai, o kitą žiemą vėl susitveria nauji, kaip rudenį supūva žemėje pernykščiai lapai ir patręšia pavasarį susitvėrusią naują medžio lają, taip pasaulio „alcheminėje retortoje“ be paliovos vyksta didesnio ar mažesnio masto *coagulatio* ir *solutio*, *solutio* ir vėl *coagulatio*. Todėl visa, kas apčiuopiama, visa, kas bent kiek *tvaru*, yra būtent *susitvėrę*, o kalbant mitologiškai, t. y. įvedant veiksmo subjektą, – *sutvėrta*. Viso pasaulio sutvėrimas – tik pirmapradis, atraminis provaizdis, kurio pavyzdžiu galima nusakyti kiekvieną atitinkamo pobūdžio vyksmą ar veiksmą.

Užtat pasaulio pradžioje arba, Mirčios Eliadės žodžiais, „*in illo tempore*, mitiniu periodu, viskas buvo įmanoma. Materijos pavidalai dar nebuvo sutvirtėję, ir visos lytys tebebuvo skystos“, ir, „kita vertus, tuo pačiu visų lyčių skystumu pasižymi pasaulio pabaiga“; todėl vanduo „simbolizuoja pirminę substanciją, iš kurios kyla visos lytys ir į kurią jos sugrįžta arba tolydžio sunykdamos, arba dėl staigaus kataklizmo. Vandenyse

skendi kiekvieno kosminio ar istorinio ciklo pradžia ir pabaiga“, užtat „pasinėrimas į vandenį simbolizuoja sugrįžimą į belytę būklę ir numato visa apimantį atgimimą, naują gimimą, nes pasinėrimas reiškia visų lyčių ištirpdymą, sugrįžimą į belytę probūtę, o išnirimas iš vandens kartoja pirmą pradžią sukūrimą“⁴. Kiek kitaip tariant, „nugrimzdimas simbolizuoja atkritimą į tą būklę, kai dar nebuvo formos, sugrįžimą į dar nediferencijuotą probūtės būvį“⁵, pranašaujantį naują tapsmą. Arba štai Heinricho Cimerio žodžiais: „Bekraščiai amžinieji kosminiai vandenys yra tuo pat metu ir tyras visa ko šaltinis, ir kraupus kapas. Savaiminių transformacijų dėka bedugnės galybė iškelia, arba prisiima, atskirus pavidalus, apdovantus laikinu gyvenimu bei ribota ego sąmone. Kurį laiką ji maitina ir palaiko juos savo gyvybiniais syvais. O paskui be jokio pasigailėjimo ir atrankos sutirpdo vėl savo bevardėje galybėje, iš kurios jie buvo iškilę.“⁶

Šiaip ar taip, norint daiktui suteikti naują lytį, naują pavidalą, pirma reikia sugrąžinti jį į

1 Razauskas 2018.

2 Razauskas 2019.

3 Razauskas 2021.

4 Eliade 1974: 395 ir 188.

5 Eliade 1997: 91.

6 Zimmer 1946: 34–35.

belytę, *nesutvertą* būklę, kuri jo buvusiam pavidalui yra „pasaulio pabaiga“, – ištirpdyti jį ar išlydyti. Taip tenka elgtis ir tuomet, kai reikia sujungti daiktą dvi ar daugiau skirtingų medžiagų. Akivaizdžiai tai matyti iš lietuvių veiksmažodžio *su-lydyti* reikšmių, jas paprasčiausiai išrikiavus eilės tvarka: 1) ‘s u t i r p d y t i’, 2) ‘sumaišyti, s u j u n g t i d u a r k e l i s i š t i r p d y t u s d a i k t u s (m e t a l u s a r p a n .)’ ir šitaip galiausiai apskritai 3) ‘s u j u n g t i , s u v i e n y t i’⁷. Užtat Kazys Bradūnas, priminęs biblinį žmogaus sukūrimą, lietuviškai Dievo prašo:

*Kada tu l y d y s i m a n e
Ta dieviška ugnia,
Tu padaryk mane kitokį.*⁸

Tos pat prigimties yra bendrašakniu veiksmažodžiu *liėti* nusakomas veiksmas ‘daryti ką išsulydyto metalo, vaško ar kito ko, formuoti’, taip pat ‘daryti, dėti, spausti sūrį’ – esmiškai *tverti*. Pavyzdžiui: *Vakar tą sūrį liejau* (Laukuva, Rietavo r.); *Gaspadinė priliejo daug sūrių* (Alsėdžiai); taip pat varškę, kaip antai: *Nuliejo varškę ir ėmė sukti kastinį* (Šatrijos Ragana); *Suliejau varškaitę, įsidėk pietams* (Švėkšna, Šilutės r.); o štai iškalbingas pavyzdys apie grietinę, sūrį (arba varškę) ir sviestą: *Yra ko sugrieti, yra ko sulieti, yra ko patirpyti, yra ko pamirkyti* (Barstyčiai, Sedos r.); savo ruožtu *liėti* turi reikšmę ‘dėti minkštus kiaušinius’, pavyzdžiui: *Vištos pavasarį tik lieja, lieja* (Alksnėnai, Vilkaviškio r.); *Gal labai riebios vištos, kad leja?* (Sudeikiai, Utenos r.); *Mano visos vištos lieja* (Vidiškės, Ignalinos r.); *Žąsiai negalima suduot botagu, nes lieja kiaušinius* (Kazitiškis, Dūkšto r.) ir pan.⁹ Čia ir itin iškalbingas pavyzdys iš Obelių (Rokiškio r.): *Višta l e j a s : k i a u š i n i s t i k k a d s u t v e r t a s*¹⁰, t. y. nepakankamai sutvertas, nesutvirtėjęs. Tas pat, pavyzdžiui, rusų kalboje: atitikmuo *лечь* ‘liėti’ pavartojamas posakyje *курица льет яйца* ‘višta lieja kiaušinius’ (t. y. ‘deda minkštus, nesutvirtėjusiu kiaučiu kiaušinius’), atitinkamai *плáвить* ‘liėti, lydyti’ – posakyje *плавить яйца* ‘liėti kiaušinius’¹¹.

Pažymėtina, kad *nulietas* gali būti ir apskritai gyvas padaras (gyvas *sutvėrimas*), ir žmogus, kaip tai matyti iš vaizdingų palyginimų: *Kumeliukas kaip nulietas. Geras arklys išaugo* (J. Avyžius);

7 LKŽ VII: 409.

8 Bradūnas 1990: 374.

9 LKŽ VII: 439, 444–445; XVIII: 312.

10 LKŽ XVII: 264.

11 ДЛТС II: 256; III: 118.

Ot gražus – kaip nulietas! (Utena); *Bet ir yra į ką žiūrėti – kaip nulietas vaikinas* (Žemaitė); *Su klumpiukais, o gavom vyrus kaip nulietus* (Ubiškė, Telšių r.); *Graži merga – kaip nulėta* (Veisiejai); o kitąsyk net išduodama, iš ko žmogus yra nulietas: *Negu iš vieno m o l i o v i s i [ž m o n ė s] n u l i e t i* (Daukšos „Postilė“)12. Čia būtina turėti omeny ir *liėti* reikšmę ‘lipyti kuo, glieti’, taip pat veiksmažodį *laistýti* ‘tepti, lipinti minkštu m o l i u, tešla ar kuo kitu, glaistyti’13, tos pačios šaknies prūsų *laydis* ‘m o l i s’, *layso* ‘molija (molžemis)’; su kitu šaknies formantu – ir lie. *laītas* ‘plūktinė (m o l i o) asla’; giminiškas ir vokiečių *Lehm* (tarm. *Leim, Leimen*) ‘m o l i s’14. Taigi, žmogus, gyvas *sutvėrimas*, neatsitiktinai yra „nulietas“ iš molio.

Kaip rodo frazeologija, iš molio žmogus gali būti ir (nu)drėbtas, nutėkštas, (nu)krėstas, nulipdytas, nulipintas, nužiestas: *O arkliai buvo geri, kaip iš molio drėbti – vietoj nenustovėjo* (Duokiškis, Rokiškio r.); *Karvė riebi, kai moliu nutėkšta* (Raudonė, Jurbarko r.); *Jųjų vaikas kai molio nutėkštas* (Eržvilka, Skaudvilės r.); *Ė, visi mes iš vieno molio krėsti* (V. Mykolaitis-Putinas); *Jam reikia visko – bene jis iš kitokio molio nulipdytas* (Lekėčiai, Šakių r.); *Juk ir jie žmonės – nei velniai, nei aniuolai, iš tokio pat molio nulipinti* (Žemaitė); *Esame visi, taip sakant, to paties molio* (Palėvenė, Kupiškio r.); nors kai kurie – iš ypatingo molio: *Mano duktė košto molio, o tai reiškia – graži* (Pabiržė, Biržų r.); *Ta anos duktė tokia neminto molio, t. y. niekam tikusi, prasta* (Šateikiai, Salantų r.); o pasak Daukšos „Postilės“, Dievas *numylėjo mizerną sutvėrimą, išg dulkių ir trupučio molį n u ž i e s t a*¹⁵. Užtat ir šviesuolis mokytojas Petras Kriaučiūnas rusų poetus lietuviškai visai taikliai vertė, kaip antai Gavrilą Deržaviną: *Aš tavo ž i e d i n y s, T v ė r ė j a u, / N u l i e t s T a v a i š m i n t i m i*; Michailą Lomonosovą: *Kiekvienas šaukia t v a r i n y s: / „Kaip didis Dievas Ž i e d ė j y s!*¹⁶ Žmogaus kūniškojo sutvėrimo vaizdinius perkėlus sielai, visai sklandžiai suskambės ir Šatrijos Raganos sakinytis apie žmogaus dvasinę savikūrą: *Jis t v e r i a i r ž i e d ž i a p a tį s a v e k i e k v i e n u s a v o p a s i r i n k i m u i r t a l i n k m e, k u r i a j i s k r e i p i a s a v o v a l i q*¹⁷.

12 VsLKPŽ: 177; FŽ: 430, 472; LKŽ VII: 445; (VIII: 340).

13 LKŽ VII: 65, 444.

14 Топоров 1990: 13 МзПКЕЖ: 517, 523, 758; PKIEW: 662; Kluge 1999: 510; Pfeifer 2004: 781–782.

15 LKŽ VIII: 340; FŽ: 429–430; žr. Jasiūnaitė 2002: 291–292, 294; dėl nuomonės apie šių vaizdinių biblinę kilmę nepagrįstumo žr. Razauskas 2011: 246–252.

16 Gustaitis 1926: 57, 61.

17 LKŽ XX: 556.

Kadangi žmogus esąs „nužiestas“, tai reikia atsižvelgti į itin plačiai žinomą žmogaus prilyginimą puodynei, o žmogaus sutvėrimą – puodynės nulipdymui ar nužiedimui (ir atvirkščiai: puodynės prilyginimą žmogui). Apie tai jau daug kalbėta kitur¹⁸, tad nėra reikalo kartotis. Galima nebent pridurti, kad lygiai taip pat iš molio nužiestas gali būti visas pasaulis, kaip, pavyzdžiui, Senovės Egipte padarė dievas Chnumas, arba Tenenas, ant puodžiaus rato nužiedęs „pasaulio kiaušini“¹⁹. Pasak Liudmilos Akimovos, ir senovės Graikijoje keraminės „vazos, kaip daiktokosmoso, sukūrimas – tai chaoso įforminimas išdegant ugnyje“²⁰. Tokias pat išvadas Šiaurės Amerikos indėnų mitologijų pagrindu priėjo Klodas Levi-Strosas: „Nesunku pastebėti ir tai, kad keraminis molis iš pradžių yra beformės būklės, ir tai, kad puodžiaus (puodžiūnės) darbo tikslas kaip tik yra suteikti medžiagai formą, kurios ji pradžioje visiškai neturi“; užtat indėnai hivarai pasaulio sukūrimą prilygina puodžiaus darbui, o dangų – milžiniškai žydros keramikos puodynei; ir apskritai: „Ši pirmykštė žaliava – žemėje randamas molis – yra pati ‘žaliausia’ iš visų, kokias tik žmogus žino bei naudoja. Jos grubumas, visiškas jokios vidinės struktūros neturėjimas savo pirmykšte beforme ištisa mase stubina žvilgsnį, lytėjimą, netgi klausą.“²¹ Pasak Gastono Bašliaro: „Vandens ir žemės sąjunga sudaro masę. Masė yra viena pagrindinių materialumo schemų“; „Masė pateikia pirminę materijos patirtį“²². Nenuostabu, kad ir viduramžių alchemikai molį, iš kurio buvo sutvertas žmogus, tapatino su *materia prima, massa confusa* – pirmykščiu chaosu, iš kurio buvo sutvertas pasaulis²³. Anot žymaus XI a. indų komentatoriaus Ramanudžos, Brahmanas pasaulį sutvėrė būtent taip, kaip molis pavirsta puodyne, o pienas – varške²⁴. Būtent *sutvėrė*. Užtat indų puodžiai savo amatą „kildina iš Brahmos sūnaus Kulano. Jis maldavęs Brahmos, kad jam būtų leista kasdien kurti ir naikinti, taigi Brahma padaręs jį puodžiumi. Ceilone man teko girdėti, – prisipažįsta Arturas Morisas Hokartas, – kad jie dėvi kilmingųjų kastoms būdingą juostą, ‘nes manosi esą brahmanai: kaip Brahma nužiedęs žmones, taip jie žiedžia puodus...’“²⁵

18 Razauskas 2011: 226–255.

19 Матье 1996: 156; Spence 1998: 146; Lurker 1995: 48.

20 Акимова 1990: 233.

21 Леви-Стросс 2000: 170, 172, 279.

22 Bachelard 1993: 129, 216.

23 Jung 1977: 385; Franz 1980: 88

24 Исаева 1985: 211.

25 Hocart 1950: 13.

Vadinasi, *sutvertas* yra ne tik pasaulis, bet ir žmogus.

Mums dabar ir svarbiausia, kad Dievas žmogų iš molio *sutvėrė*, t. y. sutvirtino, sukietino, sustandino, sustingdė, išdžiovino nuo vandens – visai taip pat, kaip tveriant pasaulį buvo išdžiovinta žemė. Štai vienoje lietuvių sakmėje Dievas, visa kita jau sutvėręs, *pamislijo sau reikiant žmogų nulipyti iš čysto molio. O kada jau gatavas buvo nulipytas, tiktai laukė, ligi kolei s u s t i n g s ir s u d ž i u s molis, o paskui, kai dar kūnas nulipytas buvo neišdžiūvęs, o jau s u s t i n g e s, tada Dievas ant dešinio kelio priklaupęs ir kvėpė savo dvasią į žmogų*²⁶. Kitoje sakmėje: *Kai Dievas t v ė r ė svieta, tai s u t v ė r ė žmones iš prasto molio. Pamatė, kad visi bus lygūs, – pamislijo, kad reikia ir šviesesnių, ir baltesnių, ir delikatnesnių, tai primaišė kvietinės tešlos, kad keletą s u t v e r t ū ponų*²⁷. Veiksmažodį *(su)tvėrti* pastarojoje sakmėje taip prikišamai paaiškina pirmosios sakmės vaizdiniai, kad manyti jį, tokiaime kontekste pavartotą, esant slavizmą būtų kone beprotybė. Kas, kad panašių motyvų turi ir (rytų) slavai: *Бог с о т в о р и л ангела по образу своему и подобию, а дьявол, как нечистая сила, стал ему завидовать и начал из земли и воды составлять т в а р ь, которая во всем походила на ангела. И так он из земли создал человека, поставил его на солнце сушиться* ‘Dievas sutvėrė angelą pagal savo atvaizdą ir panašumą, o velnias, kaip nelabasis, ėmė jam pavydėti ir pradėjo iš žemės bei vandens gaminti tvarinį, visa kuo panašų į angelą. Ir taip jis iš žemės sukūrė (etimologiškai – nužiedė) žmogų, pastatė jį ant saulės džiūti’²⁸. Šiaip ar taip, iš molio nulipintas žmogus juk privalo pradžiūti ir taip *sutvirtėti*, galutinai *susitverti*.

Ar tik ne pagal šiuos mitinius provaizdžius dar XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje Lietuvos kaime, pasak Astos Venskienės, ką tik gimusio „kūdikio oda laikyta labai jautria, kaulai – m i n k š t a i s, todėl tokį paslankų kūną buvo lengva keisti. Be to, daugelis lietuvių tikėjimų pabrėžia, kad ant vaiko kūnelio pastebėtas dėmes ar kitus defektus reikia naikinti tada, kol jis dar nekrikštytas“²⁹, nes krikštas, tradiciniu požiūriu, būsimą asmenį sutvirtina, galutinai *sutveria*. Paminėtini atitinkami rusų tradiciniai vaizdiniai

26 DvPSO: 327, 328, Nr. 104; Balys 2002: 283, Nr. 40 ir 281, Nr. 34; plg. VIKAZ: 24, Nr. 23.

27 PKT I: 7 (kalba mano subendrinta); žr. Jasiūnaitė 2002: 293.

28 Громов 2002: 56, žr. 60.

29 Venskienė 2002: 19.

apie kūdikio „sutvirtėjimą“ (*отвердение*), siejamą su momenėlio sukietėjimu, kuris įvyksta tuomet, kai vaikas pirmąsyk ištaria žodį „akmuo“³⁰. Beje, kūdikio krikštas rusų prilyginamas puodynės išdegimui krosnyje, kaip antai „puodynę, puodą“ menančiose mįslėse: *На горе родился, в огне крестился. Их! Расшибся!* „Ant kalno gimė, ugnyje krikštytas. Et! Susikūlė!“; *В горах родится, огнем крестится, положат на съемище, повезут на торжище, придут дочери отцуки, жены купцуки, придут его глас слушать* ‘Kalnuose gims, ugnyje bus pakrikštytas, padės jį ant lentynos, išveš į turgų, ateis tėvų dukrelės, pirklių žmonelės, ateis jo balso klausyti’ (nes puodo kokybės tikrinama pagal skambesį) ir t. t.³¹ Nulipdytas ar nužiestas molio dirbinys išties paprastai dar degamas krosnyje, kad sutvirtėtų, – taigi papildomai *tveriamas* karščiu, kaitra. O pietų slavų (serbų, bulgarų) liaudies magijoje degta molinė puodynė simbolizavo žemę, žemės *tvirtumą*, pasaulio pradžioje iš vandenų sutvertą ugnimi³².

Čia verta dėmesio vadinamoji embriokosmogonija, t. y. mitinės kosmogonijos esminių požymių tapatumas embriono, gemalo raidos iščiose sąlygoms ir netgi aiškinimas pačius kosmogoninius mitus esant žmogaus sąmoninių „prenatalinių prisiminimų“ išraiška. Iš lietuvių tautosakininkų šiuo klausimu yra pasisakiusi Bronė Stundžienė: „Viena įdomiausių jūros simbolikos teorijų, o pastaruoju metu pasaulyje pelnusi ir nemažo dėmesio, yra vadinamoji giluminė jūros metafora. Šiai archetipinei jūros simbolikai priskiriama Vakaruose gerai žinoma, nors iki šiol nei pripažinta, nei paneigta, embriokosmogoninė teorija, iškėlusį vadinamąjį okeaninio jausmo, arba prenatalinės sąmonės, idėją. Tokios idėjos pagrindas – mitologinių pasaulio kūrimosi iš vandens vaizdinių ir žmogaus embriono atsiradimo, jo vystymosi aplinkybių panašumas ar net visiškas sutapimas. Tipologiškai visur bendrą idėją – pasaulio atsiradimą iš vandens – esą galėję lemti žmogaus prisiminimai (ypač sapnuose) apie savo prenatalinį periodą. Tokios prielaidos visų pirma grindžiamos archajinių kultūrų mitų struktūra.“³³ Indų tradicinės simbolikos tyrinėtojo Indros Sinhos žodžiais, „moteris savo kūne

turi pirmąkštį vandenyną“³⁴. Beje, ir dievai „Rigvedoje“ bene bus gimę iš vandens – taip manyti leidžia kosmogoninis himnas X.129 (posmai 1 ir 3), teigiantis pasaulio pradžioje buvus tik bedugnius vandenį ar vandenyną (*salilām*), palygintas su himnu X.72.6, kuriame, kreipiantis į dievus, sakoma: *yād devā adāh salilē sūsamrādhā ātiṣṭhata* „kai, dievai, tam vandeny tvirtai susikibę stovėję“. Senovės Irano „Didžiąjame Bundahišne“ (XVI.1–12) pasaulėkūra tiesiai šviesiai prilyginama žmogaus gemalo vystymuisi: „Kūrinių Ormazdo buvo sumanyta dvasioje taip, kad pradžioje ji buvo bemintė, nejudanti, nepačiuopiama drėgmė – lyg sėklos būvio. Paskui šita drėgmė virto mišiniu – lyg sėklos su krauju. Paskui atsirado užuomazga – lyg gemalas. Paskui prasidėjo skaidymasis – tarsi išaugant rankoms ir kojoms. Paskui atsirado angos – akys, ausys, burna. Paskui prasidėjo judėjimas, kuris išvedė į šviesą. Ir iki šiol žmonės lygiai taip pat auga savo motinų iščiose, o paskui gimsta.“³⁵ Senovės graikų pirmąkščiai vandenys irgi buvo prilyginami visa gimdančioms iščioms³⁶. Pasaulio vandenyne plūduriuojanti žemė tiesiog prilygsta iš iščių vandenų išnirusiam naujagimiui senovės žydų kosmogonijoje³⁷. Polinezijos maorių žodžiai, kuriuos tardamas Io sutvėrė pasaulį, iki šiol sakomi rituale, skirtame paskatinti pastojimą³⁸. „Mitas apie nėrovą irgi gali būti matomas gimties kontekste. Čia paprastai koks nors smulkus gyvūnelis nelyginant spermatozoidas neria į motiniškuosius vandenį. <...> Gimties vaizdiniai akivaizdūs tuose sukūrimo iš chaoso mituose, kuriuose kalbama apie kosminį kiaušinį, tam tikru būdu apvaisinamą ir taip virstantį pasaulio pirmine medžiaga“³⁹. Pabrėždamas mitinės kosmogonijos sąsajas su žmogaus „prenataliniais prisiminimais“ Vladimiras Toporovas taip pat paminėjo pasaulio kilmės iš kiaušinio vaizdinius ir pridūrė rusų žodį *материк* ‘žemynas’, vienos šaknies su *мать* ‘motina’ ir *мамка* ‘gimda’⁴⁰. Taigi, M. Eliadės apibendrinimu, „tam tikrame religijos lygmeny ši kosmogonija atrodo sutampanti su embriologine simbolika. Pasaulio sukūrimas iš pirmąpradės būtybės kūno kartais suprantamas ir nusakomas

30 СД III: 263.

31 Daugiau pavyzdžių su nuorodomis žr. Razauskas 2011: 252–253.

32 СД I: 530.

33 Stundžienė 1999: 87.

34 Sinha 1993: 87.

35 Zaehner 2003: 250.

36 Žr. Jung, Kerényi 1973: 46–47.

37 Грейвс, Парай 2005: 49 (remiantis XVII a. kabalistiniais „Penkiaknygės“ komentarais, vad. *Yalqut Reubeni*).

38 Leeming 2010: 184; Eliade 1974: 410.

39 Leeming 2010: 309–310, žr. 9, 342.

40 Топоров 1983: 246–248.

kaip *foetus* (gemalo) formavimasis. Kosmosas randasi iš 'gemalinės' (beformės ir chaotiškos) pirminės materijos.⁴¹

Vadinasi, kaip pirmąkart vandenyse *susiteria* žemė, žemės tvirtuma, taip iščių vandenyse *susiteria* žmogus. Juolab kad *žemė* ir *žmogus*, kaip gerai žinoma, yra tos pačios šaknies žodžiai (atitinkamai lotynų *humus* ir *homo* bei daugelyje kitų kalbų, tarp jų hebrajų *adama* 'raudonžemis, molis' ir *adam* 'žmogus'). O *molis* šiaip jau, pagal apibrėžimą, ir yra 'rusva ž e m ė, tąsi, kai drėgna; vartojama statyboms, keramikos dirbiniams, lipdybai ir pan.⁴² Iš žemės, dažniausiai iš molio žmogus padirbtas visuotinai⁴³.

Todėl nenuostabu, kad ir iniciacijos simbolikai, kurios esmę sudaro žmogaus dvasinė mirtis ir atgimimas, yra būdingi pasaulio pabaigos ir naujo sutvėrimo vaizdiniai. Pasak M. Eliadės, „krikštas prilygsta ritualinei buvusio žmogaus mirčiai, po kurios eina naujas gimimas. Kosminiu aspektu krikštas prilygsta tvanui: kontūrų išnykimas, visų formų *s u s i l i e j i m a s*, atkritimas į beformiškumą⁴⁴. Kadangi tradicinė indų joga remiasi tuo pačiu pirmąkart iniciacijos simbolizmu⁴⁵, tai suprantama, jog čia „mokinio reikalaujama kontempliuoti visatos išstipimą bei sukūrimą ir galiausiai savyje patirti tiek viso kosmoso, tiek savojo subtiliojo kūno mirtį (= išstipimą) ir prisikėlimą (= sukūrimą). Šis išstipimo ir naujo sukūrimo procesas primena Vakarų alchemijos *solve et coagula*⁴⁶. Vietoj *sukūrimo (creation)* lietuviškai čia juolab tiktų *sutvėrimas*.

Esminis René Genono paaiškinimas: „Formulė *solve et coagula* tam tikra prasme telkia savyje visą Didžiojo Darbo paslaptį, kadangi atitinka pačios visatos reiškimosi dvi fazes <...>. Pridurime, jog itin svarbu yra suprasti, kad šių dviejų

terminų eilės tvarka priklauso nuo požiūrio taško. Taip yra todėl, kad tos dvi fazės, kurias jie atitinka, ne tik viena kitą keičia laike, bet ir papildo viena kitą tojamet. Užtat jų eilės tvarka priklauso nuo to, katra būklė imama atskaitos tašku. Taigi, jeigu pradžia laikysime neišreikšties būklę ir eisime prie išreikšties (o tai kaip tik yra kosmogoninis požiūrio taškas), savaiame pirmiausia įvyks kondensacija, arba sutirštėjimas (*coagulatio*). Disipacija, arba paskydimas (*solutio*), eis paskui, kaip sugrįžimas į neišreikštį (ar bent jau į tokią būklę, kuri santykinę prasme atitinka neišreikštį daliniu mastu). Kita vertus, jeigu atskaitos tašku imsime tam tikrą atskirą išreikšties būklę, pirmiausia turėsime galvoti apie viso to, kas ją sudaro, paskydimą (*solutio*), ir tik paskui eis sutirštėjimo (*coagulatio*) fazė, kaip sugrįžimas į kitą išreikšties būklę.⁴⁷

Marija Luiza fon Franc alcheminio darbo esmę nusako taip: „Pavyzdžiui, transformuojant metalus, reikia pirma išlydyti geležies rūdą, savotiškai ją išvirti, t. y. suardyti jos žalią išorinę struktūrą, kad ji sugrįžtų į savo pirminę būklę, kurioje galėtų priimti iš dangiškujų sričių atsklandantį dievišką poveikį. Reikia suardyti, išstipdyti metalo luistą, kad astrologinis žvaigždynų poveikis po to tarsi pakartotų kosmogoniją“; ir toliau cituoja XVI a. belgų kilmės alchemiką Gerardą Dorną: „Darbą, *opus*, sudaro du žingsniai: pirmiausia eina *solutio*, kūno išstipdymas, o tada *coagulatio*, dvasios sutirštėjimas, po kurio pasirodo slaptasis auksas, kurį dabar reikia sutverti į naują kūną, ir tai bus auksas.⁴⁸

M. Eliadė tęsia, jog alchemijos „operaciniame lygmenyje 'mirtis' paprastai atitinka ingredientų įgaunamą juodą spalvą (*nigredo*). Tai substancijų sugražinimas į *materia prima*, į *massa confusa* – skystą beformę masę, kosmogonijos plotmėje atitinkančią chaosą. Mirtis reiškia sugrįžimą į amorfiškumą, chaoso reintegraciją. Štai kodėl vandens vaizdinys vaidina tokį svarbų vaidmenį. Viena iš alchemijos maksimų skelbia: 'Nesiimk jokio veiksmo, kol viskas nepavirto vandeniū'. Operaciniame lygmenyje tai atitinka išgryninto aukso išstipdymą 'karališkajame vandenyje' (*aqua regia*). Kirchvėgeris, spėjamas veikalo *Aurea Catena Homeri* (1723 m.) – beje, padariusio didelę

41 Eliade 1978: 70; Элиаде 1998: 179. Įvairiais atžvilgiais apie pirmąkart vandenyno simbolinį tapatumą iščioms (ir atvirkščiai) bei embriokosmogoniją dar žr. Becker 1995: 295; Cirlot 1996: 365; Laurinkienė 1990: 46–47; Eliade 1974: 188–192, 212; Eliade 1968: 161–162; МНМ I: 240; Гроф 1996: 56 (ir ištiesai); Кёйпер 1986: 112–146 (ištiesas skyrius apie „Kosmogoniją ir vaisiaus pradėjimą“, ypač 136–138, kur atitinkamai interpretuojami kai kurie tantriniai vaizdiniai); Топоров 1995: 582–584, 607 (su bibliografija) ir kt.

42 LKŽ VIII: 339.

43 Žr. Leeming 2010: 11, 35, 49, 58, 59, 68, 74, 91, 96, 100, 101, 107, 129, 133, 162, 176, 178, 184, 188, 195, 196, 218, 221, 226, 227, 277, 288 ir ypač 312–313.

44 Eliade 1996: 58; plg. Eliade 1974: 188–189; Leeming 2010: 335.

45 Eliade 1971: 363.

46 Eliade 1971: 274.

47 Guénon 1991: 43–44. Mano naujadaras prievoksmis *tojamèt* (ar *tōjamet*) sudurtas iš įvardžio *tojà* ar *tōja* 'tas pats' (LKŽ XVI: 466–467) ir daiktavardžio *metas*, taigi reiškia *tojà, tōja metu* 'tuo pačiu metu' – vietoje lotynizmo *simultaniškai*.

48 Franz 1979: 33, 35.

įtaką jaunajam Gėtei, – autorius, rašo: ‘Nes aki-vaizdu, kad visa gamta pradžioje buvo vanduo, kad visa kas gimė iš vandens ir vėl vandenyje visa kas suirs’. Alcheminė regresija į skystą materijos būvį kosmologijose atitinka pirmąsio chaoso būklę, o iniciacijos ritualuose – inicijuojamojo ‘mirtį’.⁴⁹ „Portugalijos karaliui Alfonsui priskiriamas [alcheminis] traktatas teigia, jog ‘mūsų suirimas yra ne kas kita kaip kūno sugrįžimas į drėgmę... Pirmasis šio darbo rezultatas yra kūno redukcija į vandenį, tai yra į gyvsidabrį – štai ką Filosofai vadina ištirpdimu, kuris yra viso darbo pagrindas’.⁵⁰ „Būtina pridurti, kad ištirpimas, chaoso reintegracija – tai operacija, priklausomai nuo konteksto turinti mažų mažiausiai dvi susijusias prasmes: kosmologinę ir iniciacinę. Bet kokia ‘mirtis’ – tai tuo pat metu ir kosminė naktis, ir prieškosminis chaosas. Įvairiais skirtingais lygmenimis tamsa atitinka pavidalų ištirpimą, sugrįžimą į sėklinį būvį. Kiekvieną ‘sutvėrimą’, kiekvieną pavidalų pasirodymą – arba, kitame kontekste, kiekvieną priartėjimą prie transcendentinio lygmens – išreiškia kosmologinis simbolis. Kaip jau ne kartą esame sakę, gimimas, statymas, dvasinė kūryba – visa vyksta pagal tą patį kosmogonijos pavyzdį.⁵¹ Alcheminis „darbas“ savo esme prilygsta iniciacijai, patys alchemikai, pasak Karlo Gustavo Jungo, medžiagos „transformacijos procesą nedvejodami vadino krikštu“, o „darbo stadija, atitinkanti *solutio*, reiškia visišką netobulo kūno ištirpimą ‘dieviškajame vandenyje’ (*aqua divina*)“⁵². XVI a. vengrų alchemiko Mikalojaus Melchioro Šebenio žodžiais, *fundamentum vero artis est corporum solutio* „darbo pagrindas, išties, – kūno ištirpimas“⁵³. Įdomi šiuo atžvilgiu alcheminė sąvoka yra „skystasis kūnas“, vadintas ir tiesiog „vandeniu“⁵⁴. Savo ruožtu „filosofinis akmuo“ cheminės kolbos (*vas hermeticum*) vandenyje auga taip pat, kaip įsčių vandenyse auga vaisius⁵⁵.

Šiuolaikinės kultūrinės antropologijos klasiko Viktoro Ternerio žodžiais, tradicinės iniciacijos paskirtis – nuleisti neofitą „į savotišką būtiškąją *prima materia*, neturinčią apibrėžtos

formos“⁵⁶. „Tarsi jie [inicijuojamieji] būtų sugrąžinti ar nustumti į visiškai amorfišką būseną, kad būtų galima juos suformuoti iš naujo.“⁵⁷

K. G. Jungo analitinės psichologijos mokyklai Lietuvoje atstovaujanti Eglė Minelgaitė-Beinorienė šitokią žmogaus vidinio, dvasinio virsmo pobūdį, jo atšvaitus atpažindama ir lietuvių mitologijoje, pabrėžia: „Užtat alchemikams bet kokio virsmo pradinė stadija reiškė panirimą į vandenį, į tamsią gelmę bei suirimą ir vadinta tamsiąja naktimi. Iš čia ir ‘juodumas’, *nigredo*. Tai paklydimo, orientacijos praradimo metas, kai nakties tamsa ištirpdo ligi tol aiškius orientyrus, tapatumus, nuomones bei vaizdinius apie save ir pasaulį. Kitas tokios būklės įvaizdis – pirminė materija (*materia prima*), neturinti jokių pavidalų. Senos formos miršta, suyra, išsiskaido į begalę dėmenų, ir telieka pirmąsio chaosas, *massa confusa*“; o baigiamajai virsmo stadijai, atvirkščiai, būdingi priešingi vaizdiniai: „Alchemikai šią darbo stadiją vadino *rubedo* ‘raudonumas, raudonis’. Tai ryškios saulės nutviekstas pasaulis, kuriame visi pavidalai yra atgavę aiškius kontūrus, stabilų būtį. Įvyksta koaguliacija, arba sutirštėjimas, sukrečėjimas, susitvėrimas.“⁵⁸

Platonas apie pirminių pasaulio elementų skystėjimą ir tankėjimą rašė („Timajas“ 49.b–c): „Bet pradžioje imkimės kad ir to, ką dabar vadiname vandeniu: kai jis sutankėja, mes manome stebį akmenų ir žemės gimimą, o kai išsisklaido ir išretėja, atitinkamai gimsta vėjas bei oras, ir pastarasis užsidegdamas pavirsta ugnimi. Po to prasideda atvirkštinis vyksmas, taigi ugnis, sutankėjusi ir užgesusi, vėl įgyja oro būseną, oras susitelkia ir sutirštėja į debesis bei miglą, iš kurių, šiems toliau tankėjant, liejasi vanduo, idant savo ruožtu duotų pradžią žemei bei akmenims.“⁵⁹ Pagal tą pačią elementų sutankėjimo ir suskystėjimo sampratą, pasak Hėrakleito, – Plutarcho liudijimu, – būtybės kaskart „išsiblaško ir vėl susitelkia“⁶⁰. Kitur Hėrakleitas panašiai nusako sielos kilmę ir jos santykį su kūnu („Fragmentai“ 105, 110): „Sieloms mirtis – tapti vandeniu, vandeniui mirtis – tapti žeme: iš žemės randasi vanduo, o iš vandens – siela“; kitaip tariant, „sielos kyla garais iš drėgmės“⁶¹. Daugelio tiek senųjų autorių, tiek

49 Eliade 1978: 153; plg. Элиаде 1998: 231.

50 Eliade 1978: 154; plg. Элиаде 1998: 232.

51 Eliade 1978: 156–157; plg. Элиаде 1998: 234; žr. Eliade 1975: 31, 82.

52 Jung 1977: 236.

53 Jung 1980: 397.

54 Cirlot 1996: 364.

55 Юнг 1997: 188.

56 Turner 1979: 170; Тэрнер 1983: 234.

57 Turneris 2001: 62; Turner 1979: 95.

58 Minelgaitė-Beinorienė 2018: 56, 57.

59 Platonas 1995: 92–93.

60 FICH I: 45, Nr. 91; plg. Hėrakleitas 1995: 81, Nr. 120.

61 Hėrakleitas 1995: 77, 79; plg. FICH I: 44; žr. Beresnevičius 1990: 40.

šiuolaikinių tyrinėtojų manymu, čia turimi omeny tie patys „elementų virsmai“, kuriuose ‘siela’ (*ψυχή*) atstoja oro elementą, arba „oru“ virtusių vandenį – garą⁶². Panašiai viduramžių alchemikams, pasak M. L. fon Franc, „sielos išskyrimas, *extractio animae*, chemijos kalba reiškia distiliaciją. Išgarinus cheminę medžiagą, ji pereina į garų būvį – tai jos siela; vėl ją nusodinus, arba sustandinus, ji sugrįžta į kūną“⁶³. Šiuo įvaizdžiu remiasi ir psichologinė sublimacijos sąvoka: „Ji ateina iš alchemijos. Froidas ją perėmė iš alchemijos, iš chemijos. Pavyzdžiui, užvirus vandenį, jis virsta garu. Garas – tai sublimuotas vanduo. Kitas jo agregatinis būvis. Chemiškai garas nesiskiria nuo vandens, bet kokybiškai jis pasireiškia kitaip. Jis turi aukštesnį potencialą. Garų būvyje vandens molekulės yra gyvesnės.“⁶⁴

Užsiminus apie iš kūno garuojančios, garu kylančios sielos įvaizdį, būtina pridurti, kad lietuvių žodis *gāras* ‘skystis, pavirtęs dujomis’ savaime turi reikšmę ‘dvasia’, o latvių bendrinėje kalboje ‘dvasia’ yra tiesiog *gars*, pirmine reikšme – tas pats ‘garas’⁶⁵. Panašiai reikšmę ‘siela, dvasia’ turi rusų *nap* ‘garas’⁶⁶; Polesėje apie mirusią sakydavo *Душа вышла, nápa вышла* „Siela išėjo, garas išėjo“⁶⁷ ir t. t.

Čia tiktų Salomėjos Nėries prozos ištrauka: „Nagi, pamėgink, žmogau, sugauti genijaus *dvasiá* ir uždaryti ją siaurame žmogaus *kūno inde*, iš kurio besiverždama, kaip *įkaitęs garas*, savo kūrybos jėga ji pakeistų silpnos, menkos ir apleistos žmonijos dvasios veidą!“⁶⁸ Kūno inde uždaryta dvasia, iš kurio ji veržiasi kaip įkaitęs garas, savaime nejučia yra tas pats alcheminis kolboje kaitinamo ir taip į garą transformuojamo vandens įvaizdis.

Pasak Kazimiero Gaivenio, apskritai „lietuvių kalbai labai būdinga tai, kad daugelis abstrakčių žmogaus psichikos dalykų joje tapatinama su skysčiais. Antai sveikata ir jėgos *senka*, šių dalykų

pasisemiama, mintys iš galvos *išgaruoja*, protas esti *skystas* ir t. t.“⁶⁹

Ne tik lietuvių. Titas Burkhartas apibendrina: „Tai gali nuskambėti kaip paprasčiausia poetinė alegorija, bet iš tikrųjų reiškia kur kas daugiau: nuolankumas ir skaistumas puikiai nusako vandens kokybę, kuris, kaip upėje, prisiima bet kokius pavidalus dėl to neprarasdamas savo tyrumo. Tai ir sielos įvaizdis: ji turi gebėjimą prisiimti bet kokius išpūdžius ir sekti bet kokius pavidalus išlikdama ištikima neskilusiai savo esmei. ‘Žmogaus siela primena vandenį’, – sakė Gėtė, kartodamas įvaizdį, žinomą tiek Artimųjų, tiek Toliųjų Rytų šventraščiams. Siela primena vandenį lygiai taip pat, kaip dvasia primena vėją ar orą.“⁷⁰

Užtat ir senovės indų „Čhandogja upanišadoje“ (V.10.5–6) mirusieji, einantys „protėvių keliu“, galų gale iš ano pasaulio „vėl sugrįžta tuo pačiu keliu, kuriuo atėjo: į erdvę, iš erdvės – į vėją, pavirtę vėju jie [vėl] virsta dūmais, pavirtę dūmais jie virsta migla. Virtę migla, pavirsta debesiu, o virtę debesiu – išlyja lietumi.“⁷¹ Akivaizdus tas pat „standėjimas“.

Pasak Korano (24.45), „Alachas sukūrė visus gyvūnus iš *v a n d e n s*. Tarp jų esama tokių, kurie šliaužia pilvu, ir yra tokių, kurie vaikšto ant dviejų kojų, ir yra tokių, kurie eina keturiomis.“⁷² Vietoj „iš vandens“ galima versti ir „iš skystumo“⁷³. Lietuviškai tiksliau tad būtų sakyti *sutvėrė*. Persų musulmonų mąstytojas šeichas Ahmadas Ahsajy paaiškino, kaip būtų: „Šiaip ar taip, juk dvasios yra šviesos esybės *s k y s t a m e* būvyje. Kūnai irgi yra šviesos esybės, tik *k i e t a m e* būvyje. Skirtumas tarp jų toks pat kaip tarp vandens ir sniego“; „Nesgi žemė skystame būvyje – tai vanduo kietame būvyje. Ta pačia prasme kūnai irgi yra dvasios“⁷⁴, tik sutirštėjusios, susitvėrusios, *sutvertos*.

Atkreipkime dėmesį į sielos ir kūno tarpusavo santykį, prilygintą vandens ir sniego santykiui. Tą patį įvaizdį, greta kitų, pasitelkia rusų laidotuvių rauda, mirusį vaiką prilygindama ištirpusiam sniegui: *Как снежочки быдто тают*

62 Лебедев 1980: 121–122, 125, 126, 129, 135, 141; Hérakleitas 1995: 316–317; Onians 2000: 196–197. Beresnevičiui šiuo atžvilgiu ne be reikalo pasirodė „[i] domu, kad piktosios, blogosios sielos baltų saktmėse susijusios su žemumomis, pelkėmis, vandeniu, o gerųjų vėlių likimas dažnai siejamas su dangumi, amžinai šiltomis Dausomis, su Perkūno sfera“ (Beresnevičius 1990: 40).

63 Franz 1980: 228, dar žr. 99, 128.

64 Franz 2008: 167; plg. Guénon 2011: 113–114.

65 Žr. LKŽ III: 112; KrlEV I: 289–290.

66 ДлТС III: 20; žr. Афанасьев 1995: 107; Журавлев 2005: 154.

67 ВЭС: 323, 330–331.

68 Nėris 1984: 55.

69 Gaivenis 1987: 28. Gausias panašias sąsajas senovės graikų, lotynų ir indoeuropietiškuoju lygmeniu žr. Onians 2000: 61–63, 192–193, 213–224, 487, 492–493, laidotuvių ir aukojimų kontekstuose 254–258, 278, 283–287.

70 Burckhardt 1987: 128.

71 Upanišados 2013: 178.

72 Koranas 2016: 327; plg. Eliade 1977: 80, Nr. 43; Коран 1998: 299.

73 Qur’an 2010: 224.

74 Corbin 1990: 205, 206, plg. 99.

кругом-наокол огней... Так же дитяtko от нас да укрывается 'Kaip snaiгės kad tirpsta aplinkui ugnį... Taip vaikutis nuo mūsų pradingsta'⁷⁵.

Prisiminkime Vydūną: „Kiekviena žemesnė sritis yra tarsi koks didesnis dvasios sutirštėjimas, koks pačios gyvybės sustingimas“, taigi „materę galėtume pavadinti dvasia sustingimo būsenoje“; mat: „Pirma susikūrusieji pavidalai yra dvasiniai, tada jie vis daugiau sustingsta, ir pagaliau jie mūsų pasaulyje tesiranda mažiau arba daugiau sukietėjusioje būtyje.“⁷⁶ „O ką vadiname materija, yra, taip sakant, sutirštėjusi dvasia“; „Ir daug teisingiau yra sakyti, materė esanti sutirštėjusi dvasia, negu tai, kad dvasia pasidaranti iš materės. Kaip l e d a s, tapęs iš v a n d e n s, vėl virsta vandenimi, taip ir materė virsta pagaliau eteriu.“⁷⁷ Todėl: „Kūnas su savo jėgomis laikosi žmogaus esmėje kaip koks s u t i r š t ė j i m a s.“⁷⁸

Panašiai Lama Anagarika Govinda nusako budizmo požiūrį: „Sulig budistine samprata, šis organizmas – tai savotiškai s u s t i n g u s i (coagulated), kristalizavusis, arba materializavusis praeities sąmonė. Tai regimuoju pavidalu apsirėiškęs sąmonės veikliojo prado (karma) padarinys (vipāka). Taigi kūnas yra sąmonės produktas.“⁷⁹

Vadinasi, santykis tarp dvasios ir kūno yra maždaug toks, kaip tarp skirtingų medžiagos agregatinių būvių, akivaizdžiausiai – kaip tarp vandens garų ir sniego arba ledo. Sielai čia, suprantama, tenka tarpinis agregatinis būvis tarp kieto kūno ir dujų, tarp sniego ar ledo ir garų – būtent skystumas, vanduo.

Ir tikrai, pasak Gintaro Beresnevičiaus, „indoeuropiečių religijose pati siela dažnai įsivaizduojama kaip taki substancija. Taip hetitų *ištanzana* – lašanti, taki, dievai ją gali išlieti 'kaip vandeni'. Tokia tradicija išsilaike ilgai, iki viduramžių. Dar XIII a. Bertoldas iš Regensburgo [, kalbėdamas] apie sielą, kurią angelas suteikia embrionui motinos kūne, šį veiksma nusako 'į s i l i e j a': *Als daz kint lebente wirt in sîner muoter lîbe, sô g i u z e t im der engêl die sêle in*⁸⁰. Panašiai magistras

Vincentas Kadlubekas 1203 m. rašo apie jotvingius (vadindamas juos getais): *Est enim omnium Getarum communis dementia, exutas corporibus animas, nascituris denuo i n f u n d i corporibus, quasdam etiam brutorum assumptione corporum brutescere*. „Esama mat visiems getams bendro paklydimo išsivilkusias iš kūnų sielas vėl į s i l i e j a n t į gimšiančius kūnus, ir kuo į gyvuliškesnį, tuolab gyvulėjant“⁸¹. Todėl nenuostabu, kad ir vėliau Lietuvoje, G. Beresnevičiaus patikinimu, „siela su drėgme, vandeniū ryšį tebeišlaiko, jei ne tiesiogiai, tai bent etiologinėse sakmėse, kuriose žmogus atsiranda iš Dievo seilių arba iš nukritusio drėgmės lašo“⁸². Na, kartais ir visai tiesiogiai. Pavyzdžiui: *Jei ugnyje esantieji pagaliai dega, o kur lauke iš tų galų eina v a n d u o, tai išeina sielos, buvusios tuose medžiuose*⁸³ (liaudies požiūriu, ten atgailavusios). O štai dar XXI a. užrašytas žemaitės pateikėjos sapnas apie sielų pilną kambarį: *Tas kumbarys bova dēdelis, i tuos sielas, kāp aš priēnu, anuos išsiskērsti, tuoki takieli dēvi, tāp kāp jūra. Kāp tik aš nuvēnu, viel anuos [susitelkia]. Ūž tas v o n d o u, tēik tų sielų tēn bova tami kumbarie*⁸⁴. G. Beresnevičiaus minėtose etiologinėse sakmėse, pavyzdžiui, sakoma: *Ponasdievs, eidams pavandeniu, nusispjovęs. Grįždamas antrą kartą tuo pačiu šmotu, atradęs žmogystę*⁸⁵. Arba: *Po sutvėrimo pasaulės Ponasdievs, vaikščiodamas po svieta, vienam paupy nusispjovęs ir nuėjęs neatsižiūrėdamas toliau. Potam tropijos vel jam sugrįžti atgal į tą vietą, ir ten atradęs žmogų paupy bestoviant*⁸⁶. Taigi „po sutvėrimo pasaulės“ Dievas ir žmogų būtent *sutvėrė* iš savo seilių (juolab turint omeny glaudžią seilių ir sielos simbolinę sąsają, teikiančią pagrindo net kelti klausimą dėl žodžių *seilė* ir *siela* bendros kilmės⁸⁷). Arba nebe iš seilių, o tiesiog iš vandens: *Kartą Dievas plovė paišiną veidą, nes krosnį bekūrendamas buvo susitepęs. Jam besiprausiant, vienas lašas vandens nukrito žemėn. Tas v a n d e n s l a š a s, nukritęs žemėn, pavirto žmogum. Taip ir buvo s u t v ė r t a s pirmasai žmogus*⁸⁸. G. Beresnevičius teisėtai pažymi: „Tad žmogaus ir pasaulio atsiradimo pagrindas tam tikra prasme galėtų būti gretinamas.“⁸⁹ Taigi žmogus iš Dievo seilių ar vandens buvo įdėm sutvertas, t. y.

75 PФ: 106.

76 Vydūnas 1990: 42, 43.

77 Vydūnas 1990: 110; Vydūnas 1992: 84, 294.

78 Vydūnas 1991: 455.

79 Govinda 1975: 68.

80 Beresnevičius 1993: 11–12; Beresnevičius 1995: 103. Apie skystos prigimties, lašančią, lašais persiliejančią hetitų sielą *ištanzana*– bei „skystą“ sielą Vakarų Kaukazo tautų tradicijose trumpai žr. Иванов 1990: 7–8; taip pat Иванов 1980: (101–102), 104, 109. Sielą su drėgme siejo alchemikai (Jung 1983: 86) ir kt.

81 BRMŠ I: 207–208, vertimas mano.

82 Beresnevičius 1995: 124; žr. Beresnevičius 2001: 54, 167.

83 Balys 2004: 190, Nr. 1041.

84 Ivanauskaitė 2007: 278.

85 SIŠLSA: 117.

86 SIŠLSP: 71.

87 Žr. Razauskas 2000: 108–133.

88 VIKAZ: 24, Nr. 22; LTs IV: 425.

89 Beresnevičius 1993: 12.

sutirštintas, sustandintas, sukrekintas, ar *susitvėrė*, t. y. sutirštėjo, sustandėjo, sukrekėjo.

Turint omeny pirmųjų vandenų simboli-
nį tapatumą iščių vandenims, o seilių – sėklai⁹⁰,
galima būtų manyti, jog „pavandeniui“ ėjusio ir
nusišpjojusio (į vandenį) Dievo vaizdinys čia
tiesiog mena apvaisinimą. Dėl to gal prisimin-
tinas ir Aristotelis, kuriam buvo užkliuvę, jog kai
kurie filosofai „tapatino sielą su vandeniu, pavyz-
džiui, Hiponas. Tokią išvadą, matyt, jie priėjo dėl
to, kad visų gyvių sėkla yra drėgna. <...> Ir kaip
tik sėkloje glūdi pirminė siela.“⁹¹

Beje, motinos iščiose gemalas, būsimasis
žmogus, pagal mitinės antropogonijos pavyzdį,
irgi *tveriasi*. Tai galima numanyti iš būdvardžio
tvirtà reikšmės ‘nėščia’ kalbant apie moterį, kaip
antai: *Ana dābar neišejo aš jaunikio, o jau tvirta* (La-
zūnai, Gudija); atitinkamai kalbant apie gyvūno
patelę – ‘vesianti’: *Kiaulė jau tvirta, ir kakytės pil-
nos* (Daugpilio apylinkės)⁹². Dėl to taip pat greta
krekėšiai ‘kas sukrekėję, drebučiai, drebuliai, te-
nėšiai’, *krėkinti* ‘daryti, kad sukrekėtų, tirštinti’,
su-krėkinti ‘sutirštinti’ verta atsižvelgti į *krėkintis*
‘lakstytis, krėktis (apie kiaulę)’, *krėkintis*, *krėkintis*
‘lakstytis, krėktis, ieškoti kuilio’: *Kiaulė krekiasi
su kuiliumi* (A. Juškos žodynas); *krėkinti* ‘vaisinti’:
Kuilyš krėkina kiaulę (Višakio rūda, Marijampo-
lės r.); *krėktis* ‘lakstytis, bėginėtis, krėkintis (apie
kiaules)’: *Tvarte kiaulės krėkiasi* (Krokialaukis,
Alytaus r.)⁹³. Šitaip užmegztas vaisius, pradėtas
gemalas bene ir suvoktinas kaip gimdoje sukre-
kėjęs „krekėsis“.

Tokį žinduolio, žmogaus radimosi būdą mena
ir lietuviškas bambagyslės pavadinimas *virkestėlė*,
taip pat *virkestė*, kilęs iš veiksmažodžio *virkesti*
‘krekėti’ (čia ir *virkestėli* ‘kiek sukrekėti, suvirks-
ti’)⁹⁴ kaip ir *varškė*. Šiuo atžvilgiu gana tikslus yra
Algirdo Patacko ir Aleksandro Žarskaus pateiktas
santykio tarp sielos ir kūno palyginimas atitinka-
mai su santykiu tarp skysto pieno ir suvirškusio,
susitvėrusio sūrio: „Virsmė sūrio simbolikos esmė
slypi, matyt, pieno kokybės (konsistencijos) pa-
kitime: beformis pienas, įdėtas į skvarmą (formą),
tampa kieto pavidalo sūriu <...>. Taip, turbūt, ir

žmogaus siela, perėjusi per motinos iščias, įgy-
ja apibrėžtą pavidalą – kūną.“⁹⁵ Ir pagal tradicinį
gudų sapnų aiškinimą, susapnuoti sūrį reiškia bū-
siant vaiką, sūnų: *Кали сыр бачыць жанчына, та
ў яе родзіцца сын* „Jei moteris [sapne] mato sūrį,
tai jai gims sūnus“⁹⁶. O pagal vieną gudų sakmę,
pirmąjį bajorą Dievas kaip tik „sutvėręs“ iš varš-
kės, ir šis „sutvėrimas“ tekste pabrėžiamas ben-
drašakniais žodžiais gu. *тварыць* ‘tverti, kurti’ ir
тварог ‘varškė’: *Кали Бог т в а р ы ў людзей, то
рэдка хто ведае, з чаго ён іх рабіў, але цляхуіу,
усім ведама, зроблен з т в а р а г у* „Kai Die-
vas tvėrė žmones, tai retai kas žino, iš ko jis juos
dirbo, tačiau bajoras, visiems žinoma, padirbtas
iš varškės“⁹⁷. O rusų mįslė varškei prilygina ge-
malą motinos iščiose: *Под полом, полом стоин
кринка с т в о р о г о м* „Po grindim, grindim
stovi puodynė su varške“ = nėščia moteris⁹⁸.

Pridurtina, jog tos pat šaknies ir veiksma-
žodis *virškinti* ‘perdirbti maistą’, savaime tebe-
turintis reikšmę ‘krešinti, traukinti, tirštinti’⁹⁹.
Vadinasi, kaip iščiose *suvirkšta* gemalas, būsimo
žmogaus kūnas, taip ir gimęs žmogus toliau auga
bei gyvena *virškindamas* suvalgytą maistą, taigi
krekindamas, tirštindamas jį ir paversdamas savo
kūnu, ir šitaip jo dėka tolydžio *tverdamasis*.

Taigi žmogaus, žinduolio gemalas gimdos
vandenyse būtent *susitveria*, kaip varškė, kaip
paukštukas kiaušinyje, kaip pasaulis iš pirmųjų
čio vandenyno putos. Mitologiškai tariant, yra
sutvertas. Todėl iš tiesų pagrįstai jis yra *sutvėrimas*,
tvaras, *tvarinys* arba, Juozo Balčikonio pageidavi-
mu¹⁰⁰, *tvėrinys*.

Tiesą sakant, *virkšta* ne tik gyvūno bei
žmogaus iščių vaisius, bet ir augalo, medžio, kaip
yra pastebėjęs Antanas Baranauskas („Anykščių
šilelis“ 85–88), net jei vien išorinio išpūdžio pa-
akintas:

*È mum prastiem žmonelēm tik žiūrēt patogu,
Kai juos dengia apveizda žalių lapų stogu;
Kai kožna burbuolytė išsprogsta, suskyla,
Kai ž i e d u v a r š k e šakos obelų pražyla.*¹⁰¹

90 Apie vandens, seilių ir sėklos tarpusavio sąsajas žr. Razauskas 2000: 109–121.

91 Aristotelis 1990: 330. Apie sielą kaip vandens telkinį žr. Razauskas 2016: 90–98, § 18.

92 LKŽ XVII: 312.

93 LKŽ VI: 516–517, 518, 521–522; žr. Milkus 1990: 368 (*Krekinas kiaulė*).

94 LKŽ XIX: 557–558, 559; žr. Būga 1959: 323; FrLEW: 1260–1261.

95 Patackas, Žarskus 2002: 412.

96 Сержпутоўскі 1998: 70, Nr. 443.

97 ЛП: 90, Nr. 106; žr. НБ: 71.

98 Загадки 1968: 52, Nr. 1305.

99 LKŽ XIX: 615; žr. FrLEW: 1260.

100 Balčikonis 1978: 149.

101 Baranauskas 1970: 31.

NELIETUVIŠKŲ ASMENVARDŲ RAŠYBA

(nepateikiama, kai sutampa)

Ahsajy, Ahmadas = ang. Ahmad Aḥsāʿī
 Akimova, Liudmila = Людмила Ивановна Акимова
 Bašliaras, Gastonas = Gaston Bachelard
 Burkhartas, Titas = Titus Burckhardt
 Cimeris, Heinrichas = Heinrich Zimmer
 Deržavinas, Gavriła(s) = Гавриил (Гаврила) Романович
 Державин
 Eliadė, Mirčia = Mircea Eliade
 Franc, Marija Luiza, fon = Marie-Louise von Franz
 Genonas, René = René Guénon
 Gėtė, Johanas Volfgangas = Johann Wolfgang Goethe
 Hokartas, Árturas Morisas = Arthur Maurice Hocart
 Jungas, Karlas Gustavas = Carl Gustav Jung
 Kirchvėgeris, Antonas Jozefas = Anton Josef Kirchweger
 Levi-Strosas, Klodas = Claude Lévi-Strauss
 Lomonosovas, Michailas = Михаил Васильевич Ломоносов
 Šebeni, Mikalojus Melchioras = Nicolaus Melchior Szebeni
 Terneris, Viktoras = Victor Turner
 Toporovas, Vladimiras = Владимир Николаевич Топоров

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

- Aristotelis 1990 = Aristotelis. *Rinkiniai raštai*. Iš senosios graikų kalbos vertė Jonas Dumčius, Marcelinas Ročka, Vosylius Sezemanas. Vilnius: Mintis, 1990.
- Bachelard 1993 = Gaston Bachelard. *Svajonių džiaugsmas*. Vilnius: Vaga, 1993.
- Balčikonis 1978 = Juozas Balčikonis. *Rinkiniai raštai*, I. Vilnius: Mokslas, 1978.
- Balys 2002 = Jonas Balys. *Raštai*, III. Parengė Rita Repšienė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002.
- Balys 2004 = Jonas Balys. *Raštai*, V. Parengė Rita Repšienė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004.
- Baranauskas 1970 = Antanas Baranauskas. *Raštai*, I. Vilnius: Vaga, 1970.
- Becker 1995 = Udo Becker. *Simbolių žodynas*. Vilnius: Vaga, 1995.
- Beresnevičius 1990 = Gintaras Beresnevičius. Kai kurie indoeuropiečių universalūs provaizdžiai kaip filosofinio ir mitologinio mąstymo pamatas. // *Problemos*, t. 42. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1990. Prieiga internetu: <www.zurnalai.vu.lt/problemos/article/view/7104/4322>.
- Beresnevičius 1993 = Gintaras Beresnevičius. Senovės lietuvių sielos sampratos metmenys: Siela ir gamtos elementai. // *Liaudies kultūra*, 1993, Nr. 1.
- Beresnevičius 1995 = Gintaras Beresnevičius. Sielos fenomenologijos įvadas. // *Lietuvos kultūros tyrinėjimai*, I. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1995.
- Beresnevičius 2001 = Gintaras Beresnevičius. *Trumpas lietuvių ir prūsų religijos žodynas*. Vilnius: Aidai, 2001.
- Bradūnas 1990 = Kazys Bradūnas. *Prie vieno stalo*. Vilnius: Vaga, 1990.
- BRMŠ I = *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, I: *Nuo seniausių laikų iki XV amžiaus pabaigos*. Sudarė Norbertas Vėlius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.
- Būga 1959 = Kazimieras Būga. *Rinkiniai raštai*, II. Sudarė Z. Zinkevičius. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1959.
- Burckhardt 1987 = Titus Burckhardt. *Mirror of the Intellect: Essays on Traditional Science & Sacred Art*. Cambridge: Quinta Essentia, 1987.
- Cirlot 1996 = Juan Eduardo Cirlot. *A Dictionary of Symbols*. Second edition. London: Routledge, 1996.
- Corbin 1990 = Henry Corbin. *Spiritual Body and Celestial Earth: From Mazdean Iran to Shī'ite Iran*. London–Princeton: Princeton University Press, 1990.
- DvPSO = *Pasakos, sakmės, oracijos*. Surinko Mečislovas Davainis-Silvestraitis. Paruošė Bronislava Kerbelytė ir Klimas Viščiū. Vilnius: Vaga, 1973.
- Eliade 1968 = Mircea Eliade. *Myths, Dreams, and Mysteries: The Encounter between Contemporary Faiths and Archaic Reality*. London and Glasgow: Collins, 1968.
- Eliade 1971 = Mircea Eliade. *Yoga: Immortality and Freedom*. Princeton: Princeton University Press, 1971.
- Eliade 1974 = Mircea Eliade. *Patterns in Comparative Religion*. New York–Scarborough: New American Library, 1974.
- Eliade 1975 = Mircea Eliade. *Myth and Reality*. New York–London: Harper & Row, 1975.
- Eliade 1977 = Mircea Eliade. *From Primitives to Zen: A Thematic Sourcebook of the History of Religions*. San Francisco–New York–etc.: Harper & Row, 1977.
- Eliade 1978 = Mircea Eliade. *The Forge and the Crucible*. Chicago–London: The University of Chicago Press, 1978.
- Eliade 1996 = Mircea Eliade. *Amžinojo sugrįžimo mitas: Archetipai ir kartotė*. Vilnius: Mintis, 1996.
- Eliade 1997 = Mircea Eliade. *Šventybė ir pasaulietiškumas*. Vilnius: Mintis, 1997.
- FICH I = *Filosofijos istorijos chrestomatija*, I: *Antika*. Sudarytojas Bronius Genzelis. Vilnius: Mintis, 1977.
- Franz 1979 = Marie-Louise von Franz. *Alchemical Active Imagination*. Texas: University of Dallas, 1979.
- Franz 1980 = Marie-Louise von Franz. *Alchemy: An Introduction to the Symbolism and the Psychology*. Toronto: Inner City Books, 1980.
- Franz 2008 = Marie-Louise von Franz with Claude Drey. *Conversations on Aion. // Lectures on Jung's Aion by Barbara Hannah and Marie-Louise von Franz*. Wilmette, Illinois: Chiron Publications, 2008.
- FrLEW = Ernst Fraenkel. *Litauisches etymologisches Wörterbuch*, I–II. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag–Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1962–1965. (Puslapių numeravimas ištisinis)
- FŽ = *Frazeologijos žodynas*. Redagavo Jonas Paulauskas. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2001.
- Gaivenis 1987 = Kazimieras Gaivenis. *Margas žodžių pasaulis*. Vilnius: Mokslas, 1987.
- Govinda 1975 = Lama Anagarika Govinda. *Foundations of Tibetan Mysticism*. New York: Samuel Weiser, 1975.
- Guénon 1991 = René Guénon. *The Great Triad*. Cambridge: Quinta Essentia, 1991.
- Guénon 2011 = René Guénon. *Man and His Becoming according to the Vedanta*. New Delhi: Munshiram Manoharlal, 2011.
- Gustaitis 1926 = Motiejus Gustaitis. *Petras Kriaučiūnas: Gyvenimas, raštai, dokumentai*. Kaunas–Marijampolė: Dirva, 1926.

- Hérakleitas 1995 = Hérakleitas. *Fragmentai*. Graikišką tekstą parengė, vertė, įvadą ir komentarus parašė Mantas Adomėnas. Vilnius: Aidai, 1995.
- Hocart 1950 = Arthur Maurice Hocart. *Caste: A Comparative Study*. London: Methuen & Co., 1950.
- Ivanauskaitė 2007 = *Dėdelė graži sapnų eso sapnavosi...* Parengė Vita Ivanauskaitė. // *Tautosakos darbai*, XXXIV. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007.
- Jasiūnaitė 2002 = Birutė Jasiūnaitė. „Gužutis vaiką parnešė!“ Nepaprasta žmogaus kilmė frazeologijoje. // *Baltistica*, XXXVI (2). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2002.
- Jung 1977 = Carl Gustav Jung. *Mysterium Coniunctionis: An Inquiry into the Separation and Synthesis of Psychic Opposites in Alchemy*. Princeton: Princeton University Press, 1977.
- Jung 1980 = Carl Gustav Jung. *Psychology and Alchemy*. Princeton: Princeton University Press, 1980.
- Jung 1983 = Carl Gustav Jung. *Alchemical Studies*. Princeton: Princeton University Press, 1983.
- Jung, Kerényi 1973 = Carl Gustav Jung, Carl Kerényi. *Essays on a Science of Mythology: The Myth of the Divine Child and the Mysteries of Eleusis*. Princeton: Princeton University Press, 1973.
- Kluge 1999 = Friedrich Kluge. *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. 23., erweiterte Auflage bearbeitet von Elmar Seebold. Berlin–New York, 1999.
- Koranas 2016 = *Koranas*. Literatūrinis prasmų vertimas. Vertė Romas Jakubauskas ir Sigitas Geda. Kaunas: Obuolys (Media Incognito), 2016.
- KrLEV I = Konstantīns Karulis. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*, I. Rīga: Avots, 1992.
- Laurinkienė 1990 = Nijolė Laurinkienė. *Mito atšvaitai lietuvių kalendorinėse dainose*. Vilnius: Vaga, 1990.
- Leeming 2010 = David Adams Leeming. *Creation Myths of the World*. Santa Barbara, California–Denver, Colorado–Oxford, England: ABC-CLIO (Greenwood Publishing Group), 2010.
- LKŽ I–XX = *Lietuvių kalbos žodynas*, I–XX. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 1956–2002.
- LTs IV = *Lietuvių tautosaka*, IV: *Pasakos, sakmės, pasakojimai, oracijos*. Medžiagą paruošė: L. Sauka, A. Seselskytė, N. Vėlius, K. Viščinis. Vilnius: Mintis, 1967.
- Lurker 1995 = Manfred Lurker. *An Illustrated Dictionary of the Gods and Symbols of Ancient Egypt*. London: Thames and Hudson, 1995.
- Milkus 1990 = Kristijonas Gotlybas Milkus. *Pilkainis: poezija, proza*. Vilnius: Vaga, 1990.
- Minelgaitė-Beinorienė 2018 = Eglė Minelgaitė-Beinorienė. Lino alchemija. // *Liaudies kultūra*, 2018, Nr. 5.
- MžPKEŽ = Vytautas Mažiulis. *Prūsų kalbos etimologijos žodynas*. Antrasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2013.
- Nėris 1984 = Salomėja Nėris. *Raštai*, III: *Proza, dienoraščiai, laiškai*. Vilnius: Vaga, 1984.
- Onians 2000 = Richard Broxton Onians. *The Origins of European Thought about the Body, the Mind, the Soul, the World, Time, and Fate: New Interpretation of Greek, Roman and kindred evidence also of some basic Jewish and Christian beliefs*. UK: Cambridge University Press, 2000.
- Patackas, Žarskus 2002 = Algirdas Patackas, Aleksandras Žarskus. *Virsmų knyga*. Kaunas: Kauno tautinės kultūros centras, 2002.
- Pfeifer 2004 = *Etymologisches Wörterbuch des Deutschen*. Erarbeitet unter der Leitung von Wolfgang Pfeifer. München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 2004.
- PkIEW = Julius Pokorny. *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, I. Bern–München: Francke Verlag, 1959.
- PKT I = *Iš Panevėžio krašto tautosakos*, I. Sudarytojas Eugenijus Urbonas. Panevėžys: UAB „Panevėžio sp.“, 2003.
- Platonas 1995 = Platonas. *Timajas. Kritijas*. Iš graikų kalbos vertė, įvadą ir paaiškinimus parašė Naglis Kardelis. Vilnius: Aidai, 1995.
- Qur'an 2010 = *The Qur'an*. A new translation by M. A. S. Abdel Haleem. Oxford: Oxford University Press, 2010.
- Razauskas 2000 = Dainius Razauskas. *Ryto ratų ritimai: Pagrindinio kosmologinio modelio rekonstrukcija su etimologiniais priedainiais*. Vilnius: Pradai, 2000.
- Razauskas 2011 = Dainius Razauskas–Daukintas. *Krosnis mitologijoje*. Vilnius: Aidai, 2011.
- Razauskas 2016 = Dainius Razauskas–Daukintas. *Maironis – praamžės tradicijos dainius*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2016.
- Razauskas 2018 = Dainius Razauskas. *Daukanto Perūnas*. // *Liaudies kultūra*, 2018, Nr. 5, p. 12–24
- Razauskas 2019 = Dainius Razauskas. *Daukanto sutvėrimas*. // *Būdas*, 2019, Nr. 2, p. 7–17.
- Razauskas 2021 = Dainius Razauskas. *Sutvėrimas šalčiu*. // *Būdas*, 2021, Nr. 2, p. 13–20. Sinha 1993 = Indra Sinha. *Tantra: The Search for Ecstasy*. London: Hamlyn, 1993.
- SIŠLSA = *Šiaurės Lietuvos sakmės ir anekdotai*. Surinko Matas Slančiauskas. Vilnius: Vaga, 1975.
- SIŠLSP = *Šiaurės Lietuvos sakmės ir pasakos*. Surinko Mato Slančiausko bendradarbiai. Vilnius: Vaga, 1985.
- Spence 1998 = Lewis Spence. *Myths and Legends of Egypt*. London: Senate, 1998 (1915).
- Stundžienė 1999 = Bronė Stundžienė. Vandens prasmės lietuvių dainose klausimu. // *Tautosakos darbai*, XI (XVI–II). Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1999.
- Turner 1979 = Victor Turner. *The Ritual Process: Structure and Antistructure*. Ithaca: Cornell University Press, 1979.
- Turneris 2001 = Victoras Turneris. *Struktūra ir antistruktūra*. // *Liaudies kultūra*, 2001, Nr. 6.
- Upanišados 2013 = *Upanišados*. Iš sanskrito vertė, įvadinį straipsnį ir paaiškinimus parašė Audrius Beinorius, mokslinis redaktorius Dainius Razauskas. Vilnius: Vaga, 2013.
- Venskienė 2002 = Asta Venskienė. Idealaus kūno kūrimas: šeimos ir bendruomenės vaidmuo. // *Liaudies kultūra*, 2002, Nr. 5.
- Vydūnas 1990 = Vydūnas. *Raštai*, I. Vilnius: Mintis, 1990.
- Vydūnas 1991 = Vydūnas. *Raštai*, II. Vilnius: Mintis, 1991.
- Vydūnas 1992 = Vydūnas. *Raštai*, III. Vilnius: Mintis, 1992.
- VIKAŽ = *Kaip atsirado žemė: Lietuvių etiologinės sakmės*. Sudarė ir parengė Norbertas Vėlius. Vilnius: Vaga, 1986.
- VsLKPŽ = *Lietuvių kalbos palyginimų žodynas*. Sudarė Klementina Birutė Vosylytė. Vilnius: Mokslo, 1985.
- Zaehner 2003 = Robert Charles Zaehner. *The Dawn and Twilight of Zoroastrianism*. London–New York: Phoenix, 2003.
- Zimmer 1946 = Heinrich Zimmer. *Myths and Symbols in Indian Art and Civilisation*. Edited by Joseph Campbell. New York: Pantheon Books, 1946.

- Акимова 1990 = Людмила Ивановна Акимова. Об отношении геометрического стиля к обряду кремации. // *Исследования в области балто-славянской духовной культуры: Погребальный обряд*. Москва: Наука, 1990.
- Афанасьев 1995 = Александр Николаевич Афанасьев. *Поэтические воззрения славян на природу: Опыт сравнительного изучения славянских преданий и верований в связи с мифическими сказаниями других родственных народов*, III. Москва: Современный писатель, 1995.
- ВЭС = *Восточнославянский этнолингвистический сборник: Материалы и исследования*. Москва: Индрик, 2001.
- Грейвс, Паттай 2005 = Роберт Грейвс, Рафаэль Паттай. *Иудейские мифы*. Екатеринбург: У-Фактория, 2005.
- Громов 2002 = Дмитрий Громов. Восточнославянские дуалистические легенды о сотворении мира. // *Мифы и магия индоевропейцев*. Москва: София, 2002.
- Гроф 1996 = Станислав Гроф. *Холотропное сознание: Три уровня человеческого сознания и как они формируют нашу жизнь*. Москва: Издательство Трансперсонального института, 1996.
- ДлТС I–IV = Владимир Даль. *Толковый словарь живого великорусского языка*, I–IV. Москва: Русский язык, 1981–1982 (1863–1866).
- Журавлев 2005 = Анатолий Федорович Журавлев. *Язык и миф: Лингвистический комментарий к труду А. Н. Афанасьева «Поэтические воззрения славян на природу»*. Москва: Индрик, 2005.
- Загадки 1968 = *Загадки*. Издание подготовила В. В. Митрофанова. Ленинград: Наука, 1968.
- Иванов 1980 = Вячеслав Всеволодович Иванов. Структура гомеровских текстов, описывающих психические состояния. // *Структура текста*. Москва: Наука, 1980.
- Иванов 1990 = Вячеслав Всеволодович Иванов. Реконструкция структуры символики и семантики индоевропейского погребального обряда. // *Исследования в области балто-славянской духовной культуры: Погребальный обряд*. Москва: Наука, 1990.
- Исаева 1985 = Наталия Васильевна Исаева. Концепция индивидуальной души в комментарии Шанкары на «Брахмасутры». // *Древняя Индия: Язык, культура, текст*. Москва: Наука, 1985.
- Кейпер 1986 = Францискус Бернардус Якобус Кейпер. *Труды по ведийской мифологии*. Москва: Наука, 1986.
- Коран 1998 = *Коран*. Перевод И. Ю. Крачковского. Ростов-на-Дону: Феникс, 1998.
- Лебедев 1980 = Андрей Валентинович Лебедев. ΨΥΧΗΣ ΠΕΙΡΑΤΑ (О денотате термина ψυχή в космологических фрагментах Гераклита 66–67 Mch). // *Структура текста*. Москва: Наука, 1980.
- Левин-Стросс 2000 = Клод Левин-Стросс. *Путь масок*. Москва: Республика, 2000.
- ЛП = *Легенды і наданні*. Складальнікі: М. Я. Грынблат, А. І. Гурскі. 2-е выданне, дапоўненае і дапрацаванае. Мінск: Беларуская навука, 2005.
- Матъе 1996 = Милица Эдвиновна Матъе. *Избранные труды по мифологии и идеологии Древнего Египта*. Москва: Восточная литература, 1996.
- МНМ I = *Мифы народов мира: Энциклопедия*. Главный редактор А. С. Токарев, I. Москва: Советская энциклопедия, 1980.
- НБ = «Народная Библия»: *Восточнославянские этиологические легенды*. Составление и комментарии О. В. Беловой. Москва: Индрик, 2004.
- РФ = *Русский фольклор: Хрестоматия*. Составители: Т. В. Зубева, Б. П. Кирдан. Москва: Флинта–Наука, 2001.
- СД I, III = *Славянские древности: Этнолингвистический словарь*. Под редакцией Н. И. Толстого, I–V. Москва: Международные отношения, 1995, 2004.
- Сержпутоўскі 1998 = Аляксандр Казіміравіч Сержпутоўскі. *Прымхі і забабоны беларусаў-палешукоў*. Мінск: Універсітэцкае, 1998 (1930).
- Топоров 1983 = Владимир Николаевич Топоров. *Пространство и текст. // Текст: семантика и структура*. Москва: Наука, 1983.
- Топоров 1995 = Владимир Николаевич Топоров. *Миф. Ритуал. Символ. Образ: Исследования в области мифопоэтического*. Москва: Прогресс–Культура, 1995.
- Топоров 1990 = Владимир Николаевич Топоров. *Прусский язык: Словарь*, V: L. Москва: Наука, 1990.
- Тэрнер 1983 = Виктор Тэрнер. *Символ и ритуал*. Москва: Наука, 1983.
- Элиаде 1998 = Мирча Элиаде. *Азиатская алхимия: Избранные сочинения*. Москва: Янус-К, 1998.
- Юнг 1997 = Карл Густав Юнг. *Психология переноса: Статьи*. Москва: Ваклер, Рефл-Бук, 1997.

THE CREATION OF THE HUMAN BEING

Dainius RAZAUSKAS

The article invokes three earlier ones by the author: “The *Perkūnas* of *Daukantas*” (*Liaudies kultūra*, 2018, No 5, pp. 1224), “The Creation by *Daukantas*” (*Būdas*, 2019, No 2, pp. 717), and “Creation by Freezing” (*Būdas*, 2021, No 2, pp. 1320). In the first one, the thunderer *Perkūnas* was exposed in the role of Creator, the main means of his creation being heat, or warmth (by which he had hatched the world as an egg, for instance). In the second one, *Perkūnas* creation was provided by some other every-day imagery, as that of the coagulation of milk products by applying warmth (noteworthy is Slavic **tvorog* “curdle”, of the same root as Lithuanian *verti* “coagulate, condense, thicken, harden”, hence “create”). In the third one, some Baltic (Lithuanian, Latvian) and Eastern Slavic mythological material was presented, which allows to conclude that the process of coagulation and hardening caused by deprivation of heat, i.e. by cold, as that of water freezing into ice, pertains to the imagery of creation as well. This time, the creation of a human being is under consideration, and it occurs that all the world-creation imagery discussed applies also to the creation of humans, in particular, that of the water freezing into ice, the coagulating curdle (cf. Lith. *varškė* “curdle”, *virkšti* “coagulate”, and *virkščia*, *virkštelė* “umbilical cord”), etc. Consequently, the Lithuanian verb *verti* “coagulate, condense, thicken, harden” and hence “create” should be considered appropriate also for the creation of human beings as it is naturally used in folklore, although denied in this sense by some researchers of the Lithuanian language.

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas
Antakalnio g. 6, LT10308, Vilnius
E. paštas: dainius.razauskas@lnkc.lt

Gauta 2021 06 15, teikta spaudai 2021 08 17.